

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН

У статті детально розкрито особливості оподаткування комерційних банків в Україні на прикладі сплати податку на додану вартість та податку на прибуток. Автором обґрунтовано основні чинники, що впливають на фінансовий результат банків. Надано рекомендації щодо вдосконалення системи оподаткування вітчизняних банків.

The features of commercial banks taxation in Ukraine are exposed in the article on the example of value-added tax and income tax payment. There are grounded basic factors, which affect on the financial result of banks, by the author. Recommendations concerning the improvement of the system of domestic banking taxation are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Економічна політика в Україні на сучасному етапі розвитку спрямована, в першу чергу, на подолання фінансової кризи в країні, зміцнення політичних основ держави, підвищення суспільного добробуту та економічний зріст. Важливою умовою для успішного досягнення зазначених цілей є стабільно діюча банківська система. Ефективно функціонуючі банки в стані акумулювати значні суми грошових ресурсів і при сприятливих умовах інвестувати їх у виробничий сектор економіки, який є матеріальною базою економічного розвитку суспільства й росту добробуту народу.

Банківська система, яка поєднує через банки всіх суб'єктів економіки, є залежною від фінансового стану своїх клієнтів. Природно, що негативні процеси в економіці відбилися на діяльності комерційних банків. Серед економічних факторів, які впливають на розвиток банківської системи необхідно назвати низькі темпи приватизації, рівень інфляції, нерозвиненість ринків капіталу й нерухомості в країні, зменшення доходів, що обумовлює зменшення кількості клієнтів банку, низька якість активів, недовіра вкладників до банків, повільний розвиток малих підприємств і податковий тягар, а також багато організаційних факторів.

Одним із основних важелів впливу на функціонування комерційних банків є система оподаткування, яка, крім своєї звичайної фіскальної функції, має спрямовувати їх діяльність у русло суспільних інтересів. Разом із тим формування ефективної системи оподаткування комерційних банків є дуже складним завданням. Це, зокрема, пояснюється особливою значущістю банківської системи для сучасної економіки, специфікою основного виду банківської продукції – фінансових послуг, можливістю застосування щодо них імпліцитних способів оподаткування (обов'язкового резервування, відрахувань для гарантування внесків фізичних осіб тощо).

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Методи та направлення податкового регулювання банківської діяльності не повинні викликати прагнення мінімізувати податкові зобов'язання банків за рахунок перерозподілу фінансових потоків.

Необхідно розробити таку податкову політику, яка б забезпечувала потреби держави, не порушуючи при цьому відтворювальні процеси, що відбуваються в банківській сфері. З цією метою необхідне проведення постійного моніторингу впливу оподаткування банків як на їх господарську діяльність, так і на діяльність організацій, які вони обслуговують.

Проблеми розвитку і вдосконалення оподаткування як одного з найважливіших інструментів державного впливу на становлення ринкових структур визнаються одним з найбільш актуальних в українській економічній науці та практиці.

Основні аспекти визначення проблем розвитку і вдосконалення оподаткування банківських установ досліджено в наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних учених: О. В. Арефєвої, О. І. Барановського, І. О. Бланка, З. С. Варналія, Н. П. Вашекина, Н. П. Гончарової, К. С. Горячевої, Ф. І. Євдокімова, Я. А. Жаліла, В. Б. Зубік, С. М. Ілляшенка, Г. В. Козаченко, Т. Б. Кузенко, Д. Ламбера, О. М. Ляшенка, Г. А. Пастернак-Таранушенка, В. П. Пономарьова, Р. С. Седегова, Н. В. Федорової, Н. П. Фокіної, В. В. Шликова, В. І. Ярочкіна та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте ряд актуальних питань залишається нерозкритим: більшість авторів зосереджують свою увагу на дослідженні загальнодержавної системи оподаткування й теоретичних засадах податків. Разом із тим за невеликим винятком, майже відсутні наукові праці, присвячені системі оподаткування у банківській сфері. Недостатньо уваги приділено аналізу ефективності режимів оподаткування прибутку банків, оцінці впливу податкового навантаження на розвиток банківської системи України.

Постановка завдання. Мета статті – визначення особливостей оподаткування комерційних банків в Україні, з'ясування специфіки чинної системи оподаткування в комерційних банках України, обґрунтуванні основних чинників, що впливають на фінансовий результат банків України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комерційний банк є специфічним суб'єктом господарювання. Цілі та правила його функціонування як фінансово-кредитної установи визначаються спеціальним банківським законодавством [1], а господарська діяльність та оподаткування регламентується єдиним законодавством для всіх суб'єктів господарювання. Так, згідно з Податковим кодексом України [2] комерційні банки поряд з іншими суб'єктами господарювання є платниками податків та інших обов'язкових платежів і зборів до бюджету та позабюджетних фондів. Тому згідно з Порядком обліку платників податків в органах державної податкової служби України, кожен комерційний банк при його створенні обов'язково повинен зареєструватись у податковій інспекції та у відповідних державних цільових фондах за своїм місцезнаходженням як платник податків.

Необхідно зазначити, що банки та інші фінансові установи можуть брати участь у податкових правовідносинах у двох статусах:

- як особи, що сприяють справлянню податків, зборів (обов'язкових платежів);
- як платники податків, зборів (обов'язкових платежів).

Сприяння банків і небанківських фінансових установ справлянню податків, полягає у веденні рахунків платників податків, та, відповідно, перерахуванні сум податків до бюджетів та державних цільових фондів.

У даній статті проаналізуємо основні податки – ПДВ та податок на прибуток банківських установ.

Відповідно до статті 193 Податкового кодексу України ставка ПДВ складатиме 17% з 2014 р., на теперішній час діє ставка 20%, за якою обкладається обіг з реалізації послуг банку. Зокрема, це консультаційні, рекламні, інші комерційні послуги, а також оренда й операції з передачі кредитором права власності на об'єкти застави для погашення кредиторської заборгованості заставника (позичальника). Крім того, позитивним є впровадження процедури автоматичного відшкодування ПДВ.

На загальних підставах обкладаються ПДВ операції із продажу бланків, дорожніх, банківських і особистих чеків, бланків цінних паперів, розрахункових і платіжних документів, пластикових (розрахункових) карток.

Згідно із статтею 196 ПКУ операції, що не є об'єктом оподаткування: операції, що стосуються обігу валютних цінностей (зокрема національної й іноземної валюти), монетарних металів, банкнот і монет НБУ, за винятком тих, що реалізуються для нумізматичних цілей; операції по випускові, розміщенні й продажу цінних паперів, а також депозитарні, реєстраційні й клірингові операції; операції з надання послуг інкасації, розрахунково-касового обслуговування залучення, розміщення й повернення коштів по договорах позички й депозиту; операції з надання керування й

переуступок фінансових кредитів, гарантій і банківських порук особам, що надали такі кредити, гарантії й поручництва; операції по торгівлі борговими якщо об'єктом боргу є валютні цінності, цінні папери, у тому числі компенсаційні папери (сертифікати), інвестиційні сертифікати, іпотечні сертифікати з фіксованою дохідністю, операції з відступлення права вимоги за забезпеченими іпотекою кредитами (позиками), житлові чеки, земельні бони та деривативи.

Суми ПДВ, які платяться за виконані роботи й перераховані послуги тим, хто поставляє банкам матеріальні ресурси, ставляться на собівартість банківських послуг. Податок, який сплачується за придбані основні виробничі фонди, покривається за рахунок відповідних джерел придбання.

Аналітичний облік ПДВ ведеться по таких напрямках:

- розрахунки з бюджетом по податковому кредиту по ПДВ;
- розрахунки з бюджетом по податкових зобов'язаннях по ПДВ;
- податкові розрахунки по податковому кредиту по ПДВ, строк відшкодування якого ще не настав;
- податкові розрахунки по податкових зобов'язаннях по ПДВ, строк відшкодування якого ще не настав;
- сплачений податок на додану вартість, який у податковому обліку податку на прибуток ставиться до складу основних витрат;
- сплачений податок на додану вартість, який у податковому обліку податку на прибуток не ставиться до складу основних витрат.

При здійсненні господарської діяльності комерційними банками можуть виникнути такі ситуації у відношенні ПДВ:

1. При здійсненні комерційним банком попередньої оплати за матеріальні цінності, роботи, послуги, які підлягають обкладанню ПДВ, суми податку спочатку враховуються як податковий кредит, строк відшкодування якого не настав, після чого вони підлягають розподілу в такому порядку:

а) якщо певна сума ПДВ сплачена у зв'язку із придбанням основних фондів, нематеріальних активів, що не підлягають амортизації, придбанням матеріалів, виконанням робіт і наданням послуг, вартість яких не включається до складу витрат, то вона ні до складу податкового кредиту по ПДВ, ні до складу витрат (у податковому обліку податку на прибуток) не включається й відбивається в обліку як витрати по ПДВ, строк сплати яких ще не настав;

б) якщо вартість цих матеріальних цінностей, послуг, робіт ставиться до складу валових витрат, а вартість основних фондів і нематеріальних активів підлягає амортизації й вони використовуються банківською установою для здійснення операцій, які звільнені від ПДВ або не є об'єктом обкладання ПДВ, сума податку, сплачена у зв'язку з їхнім придбанням, відповідно включається у витрати (у податковому обліку – податку на прибуток) і на збільшення вартості основних фондів і нематеріальних активів;

в) при використанні матеріальних цінностей для здійснення операцій, які є об'єктом обкладання ПДВ або звільнені від обкладання ПДВ, на відповідну суму ПДВ збільшується податковий кредит.

Якщо на момент оплати матеріальних цінностей відомо, для яких операцій (оподатковуваних ПДВ чи ні), вони здобуваються, а товари, роботи, послуги, за які здійснюється зазначена оплата, ставляться або не ставляться до складу витрат і відповідно основні фонди, нематеріальні активи підлягають амортизації, сума ПДВ, сплачена у зв'язку з їхнім придбанням, відразу відображається по одному з вищевикладених методів.

2. У випадку одержання банківською установою матеріальних цінностей, робіт, послуг, які обкладаються ПДВ (до оплати вартості), сума ПДВ ураховується як податковий кредит.

3. Якщо комерційним банком здійснені операції з реалізації матеріальних цінностей, які враховуються на складі, основних фондів або нематеріальних активів, які перебувають в експлуатації, проведених витрат на капітальні вкладення (незавершене будівництво),

виконання робіт і надання послуг, які підлягають обкладанню ПДВ і по яким одержувачем не проведена оплата по їхній вартості, сума ПДВ ураховується як податкове зобов'язання, строк сплати якого ще не настав.

4. При вступі попередньої оплати за матеріали, основні фонди, нематеріальні активи, виконані роботи, послуги, які повинен реалізувати (виявити) банк їх одержувачеві і які підлягають обкладанню ПДВ, суми ПДВ ураховуються як податкове зобов'язання.

5. Оплата нерезиденту за виконані роботи (послуги) здійснюється без ПДВ, а відповідна сума по цій операції ставиться до податкового зобов'язання банку й відбивається відповідно в податковій декларації по ПДВ у рядковій 7.

6. Відповідно до Податкового кодексу України сума податку, що підлягає сплаті в бюджет, визначається як різниця між загальною сумою податкових зобов'язань, що виникли протягом звітного періоду, і сумою податкового кредиту звітного періоду.

Досліджуючи вплив ПДВ на сферу банківської діяльності можна відзначити, що було б доцільним увести пільгове оподаткування лізингових операцій. У цей час фіскальна політика держави й криза неплатежів вимивають обігові кошти підприємств, а банківські кредити через високі процентні ставки для них не завжди доступні. Така ситуація приводить до неможливості відновлення основних фондів підприємств. У даній ситуації однієї з дійових заходів фінансування став би лізинг, який виступає як кредит рухомого майна. Але операції по фінансовому й оперативному лізингові обкладаються ПДВ, що є однією із причин, по яких вони не вигідні клієнтам. Крім того, Податковий кодекс містить деякі протиріччя щодо операцій фінансового й оперативного лізингу, що також перешкоджає розвитку цього роду діяльності.

Специфіка в обкладанні банківської діяльності ПДВ полягає в тому, що необхідно чітко розмежовувати операції, що підлягають обкладанню ПДВ, що й не обкладаються їм. З однієї сторони банк може виступати аналогічно звичайним суб'єктам господарювання, купуючи матеріальні ресурси й продаючи деякі комерційні послуги, у цьому випадку сплата ПДВ іде на загальних підставах, з іншого боку, певна частина банківських операцій звільнена від обкладання ПДВ.

Наступним податком нашого аналізу є податок на прибуток банку. З прийняттям ПКУ в його обліку, сплаті та нарахуванні відбулося ряд змін, а саме:

- базова ставка підлягає поступовому зменшенню з 23% до 16% в 2014 році це має позитивно вплинути на діяльність банків, що дасть змогу резерви направити на додаткову капіталізацію;
- згідно з пунктом 137.1 ПКУ валовий прибуток виникає при передачі товарів покупцеві або при підписанні акту або іншого документа, що свідчить про факт надання послуг і робіт. Дата перерахування грошей значення не має
- заборону відносити на валові витрати будь-які товари і послуги, придбані у платників єдиного податку (крім придбання робіт і послуг у фізичної особи – підприємця, який здійснює діяльність у сфері інформатизації).
- заборону включення до валових витрат послуг у сфері консалтингу, реклами, маркетингу та інжинірингу, які були надані нерезидентами, які мають офшорний статус.

Не будуть включатися до витрат і роялті:

- на користь нерезидента (в обсязі, що перевищує 4% від виручки за рік, що передусе звітному);
- на користь офшорних компаній;
- на користь особи, яка не є фактичним (бенефіціарним) власником такої оплати за винятком випадків, коли фактичний власник надав право отримувати таку оплату іншим особам;
- у разі, якщо роялті виплачується щодо об'єктів, права інтелектуальної власності на які вперше виникли у резидента України.

Усі зазначені нововведення направлені на боротьбу із схемами мінімізації податкових надходжень.

Окремо слід відмітити, що з 1 січня 2013 року планується запровадити оподаткування п'ятивідсотковою ставкою доходів у вигляді процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок фізичної особи.

Суттєво змінилися обсяги по сплаті податку на прибуток у 2009 році, питома вага приходить на п'ять банків країни серед яких 25,8% займає державний ВАТ «Ощадбанк» (табл. 1) [3].

Таблиця 1

Обсяги податку на прибуток окремих банків

№ п/п	Область	Назва банку	Податок на прибуток	Питома вага, %
1	Київ	ВАТ «Ощадбанк»	234,3	25,8
2	Київ	ЗАТ «Сіті банк»	153,1	16,8
3	Київ	АБ «Інг Банк Україна»	105,3	11,6
4	Київ	ЗАТ «Каліон Банк Україна»	90,2	9,9
5	Київ	ВТБ Банк	81,7	9,0

Середня податкова віддача по податку на прибуток (співвідношення нарахованої суми податку на прибуток до доходу) по банківській системі складає 0,62% (рис. 1) [3].

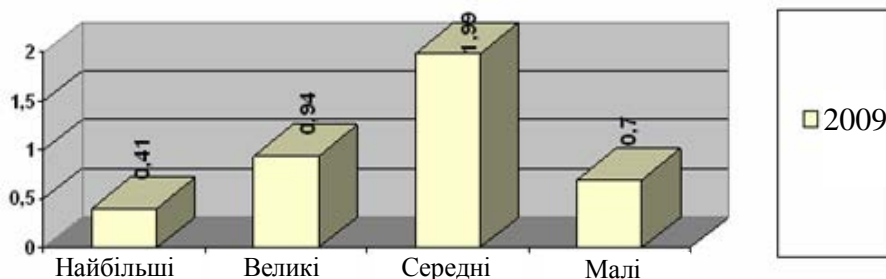

Рис. 1. Податкова віддача по податку на прибуток

Податкову віддачу по податку на прибуток більше 10% має 3 банківські установи:

- ЗАТ «Каліон Банк Україна» – 12,07%;
- ЗАТ «Сіті банк» – 17,52%;
- ВАТ «ПроФінБанк» – 10,81%.

Банки України в 2010 році скоротили сплату податків і зборів до зведеного бюджету (державний і місцеві бюджети) у порівнянні з 2009 роком в 1,36 рази. За 2010 рік банками сплачено податків і зборів до зведеного бюджету 3 млрд. 983 млн. 048,3 тис. грн., у тому числі податку на прибуток – 1 млрд. 124 млн. 634,6 тис. грн. Порівняно з 2009 роком загальна сплата податків і зборів банками зменшилася в 1,36 рази, в тому числі сплата податку на прибуток зменшився в 2,7 рази.

За даними податкового відомства, у загальному обсязі платежів фінансових установ до бюджетів усіх рівнів за 2010 р. банківська частка склала 73,3%.

Проаналізувавши статистичну інформацію звітності банків за 2010 рік слід відмітити, що найбільший обсяг сплати податку на прибуток за 2010 року забезпечили Державний ощадний банк України (Київ) – 281 млн. грн., Приватбанк (Дніпропетровськ) – 117, 1 млн. грн., Райффайзен Банк Аваль – 68,3 млн. грн., Сітібанк і ВТБ – 103,3 млн. грн., ІНГ БАНК Україна – 83,2 млн. грн., Укрексімбанк – 90,3 млн. грн. та Укрсоцбанк – 64,9 млн. грн.

Податкове навантаження на банки (співвідношення нарахованої суми податку на прибуток та інших платежів і зборів до доходу) за підсумками дев'яти місяців 2010 року склав 3,4% за показника 4,3% за дев'ять місяців 2009 року.

Загальний відсоток надходжень по податку на прибуток банків у ВВП за 2008 рік склав 0,42%, що на 0,09 п. п. вище, ніж в 2007 році, та на 0,08 п. п. вище цього показника за 2005 рік (рис. 2) [4]. Починаючи з 2009 року цей показник мав від'ємну динаміку та за станом на 01.01.2011 року склав 0,10%, що на 0,32 п. п. менше в порівнянні з 2008 роком.

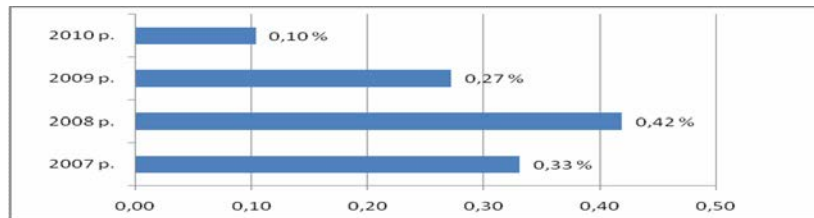

Рис. 2. Загальний відсоток надходжень по податку на прибуток банків у ВВП

У доходах Зведеного бюджету 2010 року питома вага цих надходжень склала 0,34 %, що менше ніж в 2007 році на 0,74 п. п. (рис. 3) [4] позитивною є те що ВВП України за 2010 рік зріс на 117 205 млн. грн. доходи зведеного бюджету зросли на 25 926 млн. грн.

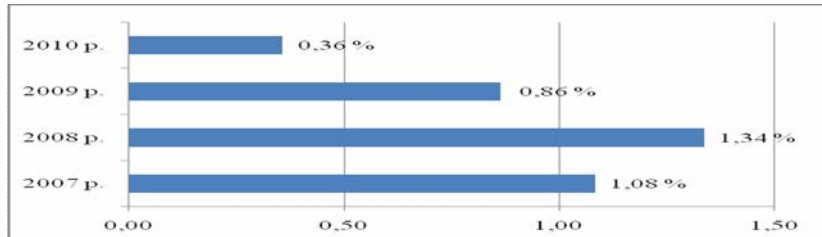

Рис. 3. Загальний відсоток надходжень по податку на прибуток банків у Доходах Зведеного бюджету

Величина податку на прибуток банківських установ в 2008 році зросла на 1596,7 млн. грн. або на 66,96% порівняно з 2007 роком і становила 3981,2 млн. грн., але за станом на 01.01.2011 року зменшилась на 2856,8 млн. грн. та становила 1124,4 млн. грн. порівняно з 2008 роком (рис. 4) [5]. Такі зменшення насамперед пов'язані з погіршенням стану кредитного портфелю банків та значного збільшення резервів бід прострочену заборгованість клієнтів.

Спостерігається різке зниження нарахованої суми податку на прибуток за період 2009-2010 рік в середньому в 2 рази при тенденції до зростання в 2008 році в 1,66 рази.

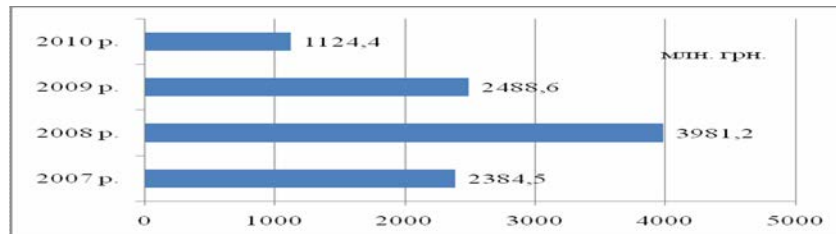

Рис. 4. Динаміка надходжень податку на прибуток банків до Зведеного бюджету

Висновки і перспективи подальших розробок. Аналіз системи оподаткування в Україні, зокрема оподаткування банківської діяльності, її становлення і розвиток дає змогу зробити висновок про серйозні недоліки, що їй притаманні. По-перше, це нестабільність податкової системи. Часті зміни в законодавчих актах щодо окремих податків негативно впливають на розвиток підприємницької діяльності. По-друге, основним є фіскальне спрямування податкової системи, недостатнє виявлення регулюючої функції основних податків. Система оподаткування банків потребує вдосконалення. Зменшення ставки податку на прибуток до 17% при одночасному зниженні ставки ПДВ приведе до збільшення коштів, які залишаються в розпорядженні банку після сплати податків. Податковий кодекс України запроваджує відстрочення податкових зобов'язань зі сплати податку на прибуток для підприємств, які реалізують інвестиційні проекти, шляхом надання інвестиційного податкового кредиту з податку на прибуток та нових правил амортизації; розширює податкову базу та покращує адміністрування податків і зборів.

Для українських банків доцільним було б застосування таких пільг, як: звільнення від оподаткування коштів банків, які інвестуються в інноваційні підприємства; надання пільг в оподаткуванні банків, що здійснюють довгострокове інвестиційне кредитування; пільгове оподаткування лізингових операцій. Система оподаткування має бути побудована таким чином,

щоб сприяти виробничій діяльності, стимулювати формування коштів на пріоритетних напрямках економічного і соціального розвитку. Податки є найбільш ефективним інструментом регулювання економічних процесів. Державне регулювання економіки шляхом використання податкових важелів в наших умовах повинно бути спрямовано на забезпечення і підтримку збалансованого економічного зростання, ефективне використання ресурсів, стимулювання інвестиційної та підприємницької активності.

Резюмуючи проблеми оподаткування комерційних банків України, зробимо такі висновки:

1. Для створення умов щодо реформування методів податкового регулювання фінансової діяльності банку потрібно: виявити суттєві зв'язки між станом, динамікою, перспективою розвитку банківського сектору економіки й системою його оподаткування, для чого слід проаналізувати обсяг і структуру податкових платежів банків, установивши їх участь у формуванні доходів бюджету, оцінити виконання банками до платників податків своїх податкових зобов'язань; зробити розрахунок напруженості податкового тягаря банківського сектора (з урахуванням податків і всіх форм резервування банківських операцій); проаналізувати вплив податків на стійкість банківського сектора; встановити регулюючий, мотиваційний вплив системи оподаткування банків, зокрема вплив податків на їхню інвестиційну активність.

2. Методологічно важливим є визначення ефективності податкового регулювання, тобто очікуваного чи реально досягнутого ступеня виконання податковим регулюванням конкретного завдання або досягнення ним конкретної мети. Необхідно запровадити податкові пільги не лише для банків, які здійснюють фінансування розвитку пріоритетних галузей промисловості, а й для підприємств, що фінансуються, тобто розвивати методи як прямого, так і опосередкованого податкового регулювання.

3. Для розвитку податкового стимулювання інвестиційної активності банківського сектору потрібно створити інституційно-правове й економічне середовище, засноване на врахуванні дій загальних закономірностей економічних циклів, що сприятиме формуванню адекватної умовам економічної кон'юнктури податкової політики держави.

Сучасний економічний розвиток України значною мірою визначається станом податкової політики. Створення виробництв, підприємств повинно стимулюватися податковою політикою у формі зменшення податкових ставок або підвищення неоподаткованого мінімуму. Нестабільність податкового законодавства істотно ускладнює підприємницьку діяльність. Податкова система, через яку здійснюється податкова політика, повинна бути побудована таким чином, щоб вона не перешкождала нормальному здійсненню розширеного відтворення. Встановлення високого рівня податкових стягнень з метою вирішення фіскальних завдань і поповнення бюджету не може бути основною податковою стратегією на тривалий час, тому що це перешкоджає ефективному функціонуванню підприємницьких структур, призводить до банкрутства і спаду виробництва. Метою податкової політики повинні стати: розкріпачення сил ринку, подолання спаду виробництва, стабілізація економіки, стимулювання пріоритетних сфер діяльності і структурних перетворень.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.00 р. – № 2121-III зі змінами та доповненнями. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
2. Податковий кодекс від 02.12.2010. – № 2755-VI. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Аналіз рівня сплати податків банківськими установами [Електронний ресурс]: / Державна податкова адміністрація України. – Режим доступу: <http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article.html/>.
4. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
5. Державна податкова служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sts.gov.ua.

Прийнято до друку 22.04.2012